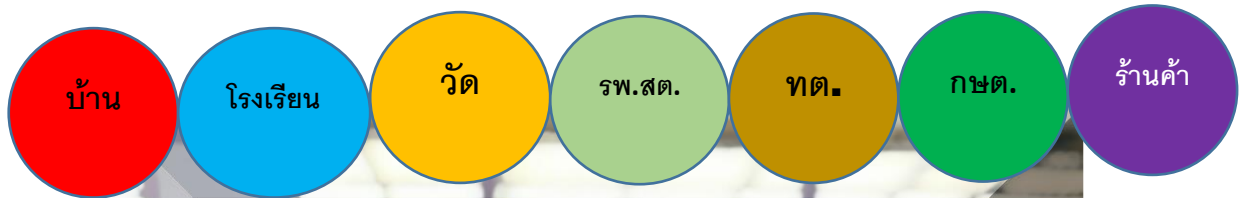

บทเรียน
การจัดการอาหารปลอดภัยในโรงเรียนและชุมชน
ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

“กินอาหารถูกหลักโภชนาการ ปลอดภัย อายุยืนนาน ชุมชนมีสุข”

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วลัญช์ชยา เขตบำรุง ผู้เรียบเรียง

เล่าเรื่อง “การจัดการอาหารปลอดภัยในโรงเรียนและชุมชนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน”

บ้านพุดซา เป็นหมู่บ้านหนึ่งขึ้นการปกครองกับตำบลพลกรัง และได้แยกมาเป็นตำบลพุดซา "ตำบลพุดซา" ในปี พ.ศ. 2459 และในปัจจุบัน"ตำบลพุดซา"ขึ้นอยู่กับอำเภอเมืองนครราชสีมาเหตุที่มีชื่อตำบลว่า "ตำบลพุดซา"เนื่องจากมีบึงขนาดใหญ่ประมาณ 3,000 ไร่และมีต้นพุดซาขึ้นบริเวณรอบบึงบึงเป็นจำนวนมาก

เมื่อวันที่ 19 มกราคม พ.ศ.2539 ได้ยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลพุดซา ตามประกาศราชกิจจานุเบกษา ลงวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ.2539 และได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลตำบล เมื่อวันที่ 27 สิงหาคม 2555 ปัจจุบันเป็นเทศบาลตำบลขนาดกลาง มีหมู่บ้าน จำนวน 18 หมู่บ้าน มีพื้นที่โดยประมาณ 53.6 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 33,500 ไร่ จำนวนหมู่บ้านที่ปกครอง 18 หมู่บ้าน มีโรงเรียนมัธยมศึกษา จำนวน 1 แห่ง โรงเรียนประถมศึกษา จำนวน 5 แห่ง และศูนย์การเรียนชุมชน ทต.พุดซา จำนวน 1 แห่ง วัด จำนวน 8 แห่ง และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพชุมชนตำบล จำนวน 2 แห่ง

ปี 2561 คณะจารย์คณะสาธารณสุขศาสตร์ ลงพื้นที่สำรวจปัญหาความต้องการของชุมชน และได้มีโอกาสเข้าไปสังเกตการณ์บริเวณโรงอาหารระดับประถมศึกษาในตำบลพุดซาแห่งหนึ่ง พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่อ้วน และมีบางส่วนผอม จัดเวทีประชุมภาคีเครือข่ายในพื้นที่ตำบลพุดซา เพื่อรับฟังปัญหาของโรงเรียนร่วมกับภาคีเครือข่ายจากภาคส่วนต่างๆในตำบล พร้อมกับศึกษาข้อมูลรายงานภาวะโภชนาการจาก โรงเรียนและโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ด้านปัญหาทุพโภชนาการในเด็กนักเรียน พบว่านักเรียนส่วนใหญ่มีน้ำหนักตัวต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน (ผอม) ร้อยละ 65.1 รองลงมาคือมีภาวะโภชนาการเกิน (อ้วน) ร้อยละ 56.4 และ ท้วม ร้อยละ 34.7 (โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลหนองยารักษ์และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลพุดซา,2560) ปัญหาที่เกิดขึ้นในตำบลพุดซาถือว่าเป็นปัญหาที่มีความสัมพันธ์กับประเทศไทยในปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง สมาคมโภชนาการแห่งประเทศไทย (2558) อ้างถึงข้อมูลของกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข ระบุว่าในปี 2558 เด็กก่อนวัยเรียนในประเทศไทยจะกลายเป็นเด็กอ้วนในสัดส่วนที่สูงขึ้น โดยเทียบ ระหว่างเด็กอ้วนกับเด็กธรรมดาคิดเป็น 1 ใน 5 ส่วนเด็กในวัยเรียน จะมีสัดส่วนระหว่างเด็กอ้วนกับเด็กธรรมดาอยู่ที่ 2 ใน 10 จากข้อมูลพบว่าในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา อุบัติการณ์โรคอ้วนในเด็กไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะเด็กวัยเรียนอายุ 6-13 ปี อ้วนเพิ่มขึ้นร้อยละ 15.5 ซึ่งผลกระทบที่เกิดกับเด็กจากพฤติกรรมการบริโภคจะส่งผลถึงประสิทธิภาพในการเรียน และสติปัญญา ซึ่งมีสาเหตุหลักมาจากพฤติกรรมการบริโภคของเด็ก และอีกประเด็นที่น่าสนใจคือการบริโภคอาหารที่ไม่ปลอดภัย เป็นที่น่าตกใจกับผักผลไม้ตามท้องตลาดมีความเสี่ยงในเรื่องสารพิษตกค้างในผักของอำเภอเมืองจังหวัดนครราชสีมา จากรายงานการตรวจ พบมีการปนเปื้อนของสารเคมีกลุ่มออร์กาโนฟอสเฟต, คาร์บาเมต จำนวน 5 ตำบล ได้แก่ ตำบลในเมือง ตำบลพุดซา ตำบลตลาด ตำบลบ้านใหม่และตำบลปรุใหญ่ ใน 23 ตัวอย่างผักที่พบคือ กระเทียม หอมแบ่ง และ โหระพา (วัลัญชัชชา เขตบำรุงและคนอื่น,2559) ซึ่งหากบริโภคเป็นประจำอาจเกิดการสะสม และส่งผลกระทบต่อสุขภาพในระยะยาว ทั้งในเรื่องของประสาทสัมผัส การเคลื่อนไหวบกพร่อง เกิดความผิดปกติทางกายภาพของต่อมไทรอยด์ นอกจากนี้ยังมีรายงานว่าสารป้องกันกำจัดแมลงบางชนิดมีความสัมพันธ์กับการเกิดมะเร็ง เช่น มะเร็งต่อมลูกหมาก มะเร็งตับอ่อน มะเร็งเต้านม และมะเร็งผิวหนัง จากข้อมูลชุมชนจึงมีความกังวลเป็นอย่างมากต่อคุณภาพชีวิตของตนเองและลูกหลานในชุมชน โดยเฉพาะเด็ก ๆ

จึงมีแนวคิดในการสร้างนวัตกรรมตำรับอาหารปลอดภัยของนักเรียนระดับประถมศึกษา ตำบลพุดซา อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา โดยมุ่งเน้นให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นทางถึงปลายทาง เช่น การศึกษาสภาพการณ์ของชุมชน นักเรียน ผู้ปกครอง โรงเรียน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และใช้กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมของเครือข่ายทั้งจากภายในและภายนอกเข้ามาตรวจคัดกรองสุขภาพ การเรียนรู้และปฏิบัติการจริงในการผลิตอาหารกลางวันหรืออาหารทุกมื้อที่ปลอดภัยต่อสุขภาพของนักเรียนระดับประถมศึกษาทั้ง 5 แห่งในตำบลพุดซา รวมถึงกิจกรรมให้ความรู้ ฝึกทักษะการจัดเตรียมจัดหาวัตถุดิบด้วยวิธีการใหม่ที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมในระยะยาว เพื่อสุขภาพที่ดี และลดอัตราการเจ็บป่วยที่มีจำนวนสูงขึ้นในปัจจุบัน

หลังจากโครงการสร้างนวัตกรรมตำรับอาหารปลอดภัย ได้สิ้นสุดโครงการลง พบว่า โรงเรียนทั้ง 5 โรงเรียนต่างมีนวัตกรรมในการผลิต การปรุงอาหารที่ปลอดภัยสำหรับเด็กๆ และครู แต่การดำเนินงานยังขาดกลไกที่จะเข้ามาร่วมขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นเพื่อให้เกิดกลไกการมีส่วนร่วมที่ต่อเนื่องจึง รับผิดชอบโรงเรียนที่จะอาสาเป็นต้นแบบนำร่อง เพื่อขับเคลื่อนการทำงานของกลไกให้เกิดผลเชิงรูปธรรมและต่อเนื่อง ในครั้งนี้ มีโรงเรียนบ้านพุดซา ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาขนาดเล็กที่สมัครเข้ามาเป็นโรงเรียนนำร่อง ในการจัดการระบบอาหารปลอดภัยในโรงเรียนร่วมกับชุมชนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในพื้นที่ มุ่งเน้น “การมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสุขภาพะนักเรียนกับอาหารปลอดภัยในโรงเรียนบ้านพุดซา และชุมชนตำบลพุดซา”

สิ่งที่ทำ คือ

1) การจัดประชุมร่วมกับภาคีเครือข่ายในชุมชนในการนำเสนอข้อมูล สถานการณ์ด้านสุขภาพ สาเหตุ และผลกระทบที่เกิดขึ้นในโรงเรียนซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากการได้รับสารเคมีกำจัดศัตรูพืชที่เป็นพิษในอาหาร สิ่งแวดล้อม เนื่องจากรอบรั้วโรงเรียนมีพื้นที่ทำการเกษตรอยู่ใกล้โรงเรียน และเกษตรกรในพื้นที่ส่วนใหญ่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชในการเพาะปลูกผลผลิตทางการเกษตรโดยเฉพาะต้นหอม ซึ่งเป็นผักเศรษฐกิจของชุมชน

2) รวบรวมเมนูอาหารกลางวันโรงเรียน อาหารเช้าและอาหารเย็นที่บ้านของนักเรียน ผลพบว่า วัตถุดิบที่ใช้ในการประกอบอาหารมีต้นหอมเป็นส่วนประกอบเป็นส่วนใหญ่ สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์สารเคมีตกค้างในผักที่ใช้ประกอบอาหารมื้อกลางวันในโรงเรียนพบสารเคมีตกค้างในต้นหอมและหอมหัวใหญ่ ระดับไม่ปลอดภัยมาก ร้อยละ 33.33 และระดับไม่ปลอดภัย ร้อยละ 66.77 (วลัญช์ชยา เขตบำรุง,2560)

3) จัดประชุมสรุปข้อมูลด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในตำบลพุดซา ซึ่งมีข้อสรุปร่วมกัน คือ

- (1) การส่งเสริมให้นักเรียนได้รับประทานอาหารให้ครบ 5 หมู่
- (2) วัตถุดิบที่ใช้ในการประกอบอาหารมื้อกลางวัน ต้องไม่มีการปนเปื้อนของสารเคมีกำจัดศัตรูพืช
- (3) สถานที่ประกอบอาหารและวิธีการถูกต้องตามหลักสุขาภิบาล ตามเกณฑ์ของกรมอนามัย

กระทรวงสาธารณสุข

(4) สร้างเสริมการกินผัก ผลไม้ ให้เป็นนิสัย

(5) ปลูกฝังการดำเนินชีวิตและทักษะการทำเกษตรในชุมชนร่วมกับโรงเรียนในช่วงของเวลาเรียน เพิ่มความรู้ ที่สามารถนำไปใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

(6) สร้างกลไกการผลิตอาหารปลอดภัยในชุมชนส่งตรงโรงครัวของโรงเรียน

ข้อสรุปการดำเนินงาน ในช่วงระยะเวลา 1 ปีที่ผ่านมา พบว่า

(1) เรื่องการส่งเสริมให้นักเรียนรับประทานอาหารเช้าให้ครบ 5 หมู่ ได้ดำเนินการ ร้อยละ 60 เพราะสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการดูแลนักเรียนของผู้ปกครองยังปฏิบัติได้ไม่ต่อเนื่อง และขาดความรู้และทักษะในการดูแลเรื่องอาหารเช้าให้กับลูก

(2) การจัดสถานที่ปรุงอาหารตามเกณฑ์ โรงเรียนได้ดำเนินการปรับปรุงให้ถูกหลักสุขาภิบาล ร้อยละ 80

(3) การจัดหาวัตถุดิบที่ใช้ในการประกอบอาหารมื้อกลางวัน ต้องไม่มีการปนเปื้อนของสารเคมีกำจัดศัตรูพืช พบว่า เกษตรกรในชุมชนให้ความร่วมมือในการผลิต ผัก ผลไม้ เพียงร้อยละ 5 เนื่องจากจำนวนปริมาณและรายได้น้อยไม่คุ้มค่ากับการปลูก ส่วนใหญ่จึงมุ่งเน้นไปที่การปลูกผักเศรษฐกิจ

(4) การสร้างเสริมการกินผัก ผลไม้ ให้เป็นนิสัย มีการจัดกิจกรรมประกอบอาหาร ผัก ผลไม้เป็นหลัก สำหรับมื้อกลางวัน ดำเนินการได้ ร้อยละ 50 เนื่องจากผัก ผลไม้ที่นำมาประกอบอาหารมื้อกลางวันมีจำนวนชนิดประเภทไม่หลากหลาย

(5) ด้านการปลูกฝังการดำเนินชีวิตและทักษะการทำเกษตรในชุมชนร่วมกับโรงเรียนในช่วงของลดเวลาเรียน เพิ่มเวลารู้ ที่สามารถนำไปใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โรงเรียนได้จัดกิจกรรมปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ในโรงเรียน โดยมีเกษตรกรต้นแบบเข้ามาเป็นพี่เลี้ยง แต่ขาดความต่อเนื่องในการเข้ามาเป็นพี่เลี้ยงในโรงเรียนเนื่องจากภาระงานของเกษตรกรกับการประกอบอาชีพหลักมีมากขึ้นจึงทำให้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันยังไม่เกิดผลเท่าที่ควร และ

(6) การสร้างกลไกการผลิตอาหารปลอดภัยในชุมชนส่งตรงโรงครัวของโรงเรียน ในส่วนนี้ยังอยู่ในการวางแผน ยังไม่ได้เริ่มปฏิบัติการ

สิ่งที่ต้องพัฒนาต่อไปในพื้นที่

จากข้อมูลที่ได้กล่าวมาในเบื้องต้น ภาคีเครือข่าย จึงอยากจะพัฒนาระบบอาหารปลอดภัยให้เกิดประสิทธิผล และเป็นต้นแบบให้กับโรงเรียนขนาดเล็กโดยเน้นการพัฒนากระบวนการผลิตอาหารปลอดภัยในโรงเรียนและชุมชน ซึ่งหมายถึงการจัดการอาหารในโรงเรียนและชุมชนให้มีคุณภาพ มีความปลอดภัยในอาหาร มีความมั่นคงด้านอาหาร และอาหารศึกษา ด้วยการบูรณาการองค์ความรู้การเกษตรในกลุ่มสาระเพื่ออาหารปลอดภัยในโรงเรียน ร่วมกัน ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ประกอบด้วยเทศบาลตำบลพุดซา โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลพุดซา โรงเรียนเครือข่ายในตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ปราชญ์ชุมชน เครือข่ายเกษตรปลอดภัยในตำบล วัด กลุ่มองค์กรตำบลพุดซา ร้านค้าผู้ประกอบการ ผู้ปกครอง และชุมชน

.....